

GEYİK DESTANI (DESTAN-I GEYİK), EBÛ ZERR VE KARDEŞLİK EĞİTİMİ

Dr. Mahfuz ZARİÇ

*“Geyik eydür: kafire dutulmuşam
Tanrı resulüni bendâr vermişem”*

“Destan-ı Geyik/Geyik Destanı”¹ da “Kesikbaş Destanı”, “Ejderha Destanı” ve “Destan-ı Göğercin/Güvercin Destanı” gibi 14. asır Halk şairi Kirdecî Ali’ye ait olduğu düşünölen kitap temelli-hikmet esaslı dinî halk hikâyelerindendir. Kurgusunda çatışma, gerilim, merak, durulma, ilk hâle dönüş unsurlarını barındıran “Geyik Destanı” ve benzeri kurmaca eserler, aynı zamanda İslam milletinin romanında kadını ve trajediyi bulamayanların bakması gereken adreslerdendir.

Bu destanlar, Hz. Ömer ile Hz. Ali’nin, Hz. Peygamber’in dizinin dibinde oturduğu; İslam milletinin yüreğini yakmış suni ve alevli bir ayırım olan sünnî-alevî/şîî davalarının güdümediği; yalnızca farklı kavimlerden insanların biri birine değil meleklerin ve hayvanların da insanoğluna yoldaş olabildiği çok katmanlı sanatsal edebî metinlerdir.

“Geyik Destanı”nda öykünün anlatıcısı, “Kesikbaş Destanı” ve “Güvercin Destanı”nda olduğu gibi ilk iş olarak gerçeklik hissi uyandırmaya çalışarak destanını başlatır. Anlatıcı, “Şöyle gördüm ki Kitab içre...” diyerek, okumanın bir anlamda şahadet etmek olduğunu öğretir. Anlatıcaklarının kitabî ve mesnetli bir hikâyeye olduğunu hatırlatır. Mesnevi biçimindeki “Geyik Destanı” dört temel sahneden oluşmaktadır. Destandaki geçişler de mekân ve konuşmacı değişiklikleri ile sağlanmışır.

Bu destanlarda neden, güvercin ve geyiğe yer verildiği, üzerinde durulması gereken konulardandır. Elbette, bu iki canlının kadim medeniyetlerde ifade ettikleri anlamlar veya bazı kültürlerde taşıdıkları değerler de dikkatlere sunabilir. Güvercin ve geyik bahsinde sembol, simge gibi bazı bilimsel terimlerden söz etmek de mümkündür; hatta bu bahis elzem de görölebilir. Dahası, Kâbe ile ilgili kutsî hadislere, Hira mağarasına, Hz. Ali’nin ve Mevlana’nın güvercinlerle münasebetini konu alan rivayetlere göndermeler yapılarak güvercin bahsi, farklı mecralara da çekilebilir. Fakat biz bu yazıda güvercin ve geyik seçimlerinin estetik yönüne vurgu yapmak istiyoruz. Destanın sınırlarında kalarak estetik nedenlere temas etmek istiyoruz. Güvercin ve geyik, her şeyden önce tek başlarına bile “estetik” demektirler. Güvercin ve geyik, av olsalar da avcı olmayan canlılardır. Ürkekliğin tanımındırlar. Akla her nedense daha çok ve ilk önce dişi olanları gelir. Masumdurlar, zayıftırlar, temizdirler. Güzel bakan, alımlı gözlere, çalımlı bir yürüyüşe, güzel kokulara sahiptirler. Destanlarında olduğu gibi yaşatmaya çalıştıkları yavruları için canlarını vermeye hazırđırlar.

Farklı şekillerde de olsa güvercin ve geyik, iki destanda da Hz. Peygamber’in sınanmasına ve üstün ahlakının, peygamberliğinin açığa çıkmasına vesile olurlar. Kendilerine şefaâtçi olan Hz. Peygamber’in, zamanı geldiğinde, içine düştüğü zor durumdan kurtulmasına da yardımcı olurlar.

Destanın Bölümleri ve Kişi Kadrosu

Birinci sahnede kırk atlı kâfir, tehdit ve itham ile Hz. Peygamber’i davasında sınamak ister. Hz. Peygamber ise bu durum karşısında kendisini savunmak isteyen Hz. Ömer ve Hz. Ali’yi teskin eder. Gelenlere, sorunlarını anlatmaları için sözü verir; onlardan, yedeklerindeki boynu ve ayakları birbirine bağlı geyiği, peygamberliğini şerh etmesi için serbest bırakmalarını ister. Menfaatlerine

¹ İncelemeye esas alacağımız bu destanın tenkitli metni Namık Aslan’ın [“Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdecî Ali’ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâyeye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları)” Erciyes Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Dergisi S.20, Kayseri, 2006.] künyeli makalesinden alınmışır.

uygun görmedikleri bu teklife kâfir atlıların reisi, gürleyerek karşı çıkar. Akla sığmayan bu yola girmeyeceklerini, kendilerini de ümmetindekiler gibi yapmak, büyüleyip her sözüne boyun eğdirmek isteyen Hz. Peygamber'e uymayacaklarını, dolayısıyla avladıkları bu geyiği salıvermeyeceklerini söyler. Avcıların başı, böylece tebaasını da uyarılmış olur. Hz. Peygamber, teklifini yineler. Geyiğin, yerin ve göğün yaratıcısına şehadet etmesini ister.

Hak, diler; geyicek, dile gelir. Etraftaki kırk kâfir de söze kulak verince, insafa gelir. Dağın taşın, canlı cansız cümle âlemin konuşabildiğine orada tanıklık eder. Kırk atlı, Hz. Peygamber'in doğruluğunu sorgularken avcılara esir düşmüş anne geyik, olayı çözüme kavuşturur.

Ey iki âlemin önderi, Allah'ın sevgili elçisi, Allah birdir! Sen de şüphesiz onun peyamberi, haber getirenisin. Senin peygamberliğin yerdekilere ve göktekilere, insanlara ve cinlere apaçık belli olmuştur. Seni inkâr edenin yeri cehennem, yiyeceği zakkum, yüzü kara, kokusu çirkin olsun. İnsanlar seni tanımakla, seni hak peygamber bilmekle tamudan ancak kurtulurlar diyen geyik, Hz. Peygamber'i tasdik eder; küfürde inat edecekleri cehennemle korkutur, inanacakları ise cennetle müjdeler.

Az önce davası sorgulanan, tehditlere maruz kalan Hz. Peygamber'i doğrulayan geyik, bir cesur Hak davetçisi olmakla birlikte, kaderin cilvesi olarak, küffara esir düşmüştür. Geyiğin acısı ve tasası bununla da sınırlı değildir. Kendisini avlayan kırk kâfiri, imana çağırın, aksi hâlde onların Allah'ın rahmetinden mahrum kalacaklarını söyleyen bu garip tebliğci, uzak diyarlardan, Çin ilinden yola çıkmış; gariplerin dininin merkezi olan Mekke'ye yönelmiştir. Hak bildiği davası uğruna yerinden yurdundan ayrılmış; kardeşinden de ayrı düşmüştür. Kutsal Mekke şehrinde, anne geyik Mekke dağında yavrulamış; iki yavrucağını o dağda gizlemiştir. Henüz kuzulmuş anne, dışarı çıkıp otlanmak, kuzucukları için sütlenmek isterken kırk atlı kâfirden kaçamamış; onlara av olmuştur. Mecalsiz geyik, Hz. Peygamber'e trajedisini arz ederken bir yandan da bu esareti fırsat bilip Hz. Peygamber'den yüreğinin derdine derman, kendisine benân olmasını; kıyamette "Ümmetim... Ümmetim..." diyerek milletine medet olacak Hz. Peygamber'den kendisine de yardımcı olmasını istemektedir. Son kez olsun, dünyaya gözlerini açmış fakat boğazlarından anne sütü geçmemiş yavrularını, kendi hâlimden haberdar etmek, onlarla esenleşmek, onları; "var olan, fert olan, bir olan, mevcudiyeti vahdete esas olan ve Hz. Peygamber'e rahmet etmiş olan" Allah'a ismarlamak için Hz. Peygamber'den şefaahat dilemektedir.

Demin kâfirlerin kendisini sınamaya kalkıştığı Hz. Peygamber, yeni bir imtihanla karşı karşıyadır. Geyiğin düştüğü zor durumdan dolayı yüreği yanmış, mübarek gözleri yaş dolmuştur. "Destan" adına yakışacak şekilde bir tarafta hiddetle gürleyen ve tek bir söz dahi işitmek istemeyen kırk atlı kâfir; diğer yanda Allah davasını, peygamber aşkını gönlüne işleyip dile getirmiş, Çin ilinden hicret edip eşinden dostundan, yürek yağı kardeşinden ayrı düşmüş, Mekke'yi ve Hz. Peygamber'i arzularken esir düşmüş, boynu ayaklarına kementli anne geyicek. Olanı biteni; yetim kalmış, öksüz büyümüş Hz. Peygamber ile birlikte Zülfikar'ı ile Ali'yül Kerrar, turrası ile Ömer'ül Faruk da dinlemektedir.

Konuşması, Allah'ı birlemesi ve kendi peygamberliğini tasdik etmesi için geyiği çözmelerini kâfirlerden isteyen; fakat bu teklifi ret edilen Hz. Peygamber, kâfirlere geyiği kendisine bağışlamalarını ya da satmalarını önerir. Dünyalıktan yana kendilerini müstağni bulan kâfirler, geyiği satma düşüncesine, "neyimiz eksik de onu satalım" diyerek karşı çıkarlar. Habeşli Bilal'i İslam'la özgürleştirmiş, dahası kendisine kardeş edinmiş olan Hz. Peygamber, teklifi reddedilince, son bir kez yavrucaklarını görmesi için geyiği özgür bırakmalarına karşılık, kâfirlere "bendâr" olmayı önerir. Kendisine kardeş olmayı arzulamış geyik uğruna, köle olmayı göz alır.

"Güvercin Destanı"nda avcı doğana, yuvalarındaki yavruları aç bekleyen anne güvercine karşılık kendi teninden bir parça almasını teklif eden Hz. Peygamber, "Geyik Destanı"nda kendisine "...gelmez ise bil ki seni öldürürüz" diyen kâfirlere, canını rehin gösterir. Destanda sırrın ayan olup hakikatin görünmesi, hakkında "we inneke le 'alâ xuluqin 'azîm" buyurulmuş olan Hz. Peygamber'in üstün ahlakının dinleyenlere gösterilmesi için atlılar, sonunda rehin şartını kabul ederler.

Hız. Resul, atlılarla sözleşir; onlardan geyiğin dönmesi için “ikindiye kadar” zaman tanımlarını ister. İkinci, bütün bir ömür; bitmez sanılan ömrün kısalığı demektir. Fenâ, ölüm vakti, cenaze namazı vakti demektir. Serinlik, sürat, zamanın darlığı demektir. Geride kalanların, ölenlere sırtlarını dönüp mezarlıklardan uzaklaşacakları zaman demektir.

Destanın ikinci sahnesinde sözleşme üzerine serbest bırakılan geyik, yola düşer. Vuslatın ne demek olduğunu gösterir. Kuzularından ayrılmış anne, dağ taş dere tepe demeden geçmekte, kanatlanmış uçmaktadır. Yavrularına kavuşan geyik, onlara hemen kendi hâlimden haber verir. Allah Resulü’nü, kendisini avlayan kâfirlere esir bıraktığını söyler. Durumdan haberdar olan kuzuları, kendilerine annelerine sütünün artık haram olduğunu; kendilerini sığındıkları dağda bırakıvermesini; bir an önce geri gidip yoluna canlar kurban Allah Resulü’ne kendilerinden selam iletmesini salık verirler. Yavrularını Allah’a emanet eden anne geyik, yine uçarcasına geri döner. İmtihan daha da zorlaşacaktır.

Üçüncü sahnede, Hz. Peygamber’i bendâr olarak rehin bırakmış; kuzucuklarını gördükten sonra ise Hz. Peygamber’i o hâlden kurtarmak için avcı kâfirlere canını teslim etmek üzere dönmeye çabalayan geyik, bu kez kâfir bir adamın tuzağına düşer. Şefaati müessesinin yanında “*We iyyake nesta’in*”i öğretecek olan geyik, küffara ikinci kez esir düşmüştür. Geyik, âlemlerin sırrını bilen, her şeyi gören, işiten ‘alim ve habîr olan Allah’a sığınır. “*Dertliyim derman eriştir,*” diyen anne geyiğin feryadı, Allah’adır. Geyik, fakrını ve aczini, Allah’ın bildiğini ikrar etmektedir. Evlatlarının düştüğü acı durumu bir yana bırakan anne geyik, gücüne giden tek hususun Hz. Resul’ün kâfirlere esir kalması olduğunu haykırmaktadır.

Olan bitenin şahidi Allah, Cebrail’e emir buyurur. Tutulduğu tuzak ile birlikte geyik, Hz. Peygamber’in huzuruna getirilir.

Dördüncü ve son sahnede Hz. Peygamber’in huzurunda “*Allah!*” nidasıyla dile gelen geyik, kâfirin tuzağına düştüğünden sözünü yerine getiremediğini söyler. Hz. Peygamber’den özrünü kabul buyurmasını ister. Evlatlarının bahsini bile açmayan geyiğin hâlini gören ve işin sırrını idrak eden kırk avcı kâfir, saf tutup müslüman olurlar. Geyiği salıverirler. Geyik küffardan; Küffar, inadından kurtulur. Küfrü terk eden avcılar dini ve imanı bulurlar.

Destanın kapanış bölümünde kâtip-âşik, sebep-i telifini izah eder. Mucize tamamlanmış; bir İslam romanı sona ermiştir. Anlatıcı, Allah’ın ve meleklerinin getirdikleri gibi dinleyicilerin de Hz. Peygamber’in ruhuna salavat getirmelerini ister. Allah’tan da bu destanı okuyanı, dinleyeni ve yazanı affıyla, rahmetiyle kuşatmasını, bağışlamasını diler.

Son olarak müellif, “*Güvercin Destanı*”nda olduğu gibi dönen rûz-i gara karşı yadigâr olsun için yazdığı bu öykü vasıtasıyla, okurlarından ve müstakbel destan anlatıcılarından “dua”² ister.

Destanda bahsi geçen belli başlı kişiler; geyik, geyiğin iki yavrusu, Hz. Peygamber, Hz. Ömer, Hz. Ali, kırk atlı kâfir avcı, diğer bir kâfir avcı ve adamları, Allah ve Cebrail’dir.

Anne Geyik ve Yavruları

“*Geyik Destanı*”nın merkezî kişisi geyik öyküde; anne, İslam davetçisi, av ve sınama vesilesi gibi birkaç işlevle yer alır. “*Güvercin Destanı*”nda olduğu gibi “*Geyik Destanı*”nda da avlanmak istenen canlı sonuçta öldürülmez, ilahî yardım görür ve kurtarılır. Bu iki destanın birer anne olarak dikkat çeken merkezî kişileri, düştükleri zor durumlardan ötürü Hz. Peygamber’den

² Her yazma süreci, kalem yoldaşına yeni şeyler öğretir; “*Geyik Destanı*” müellifinin, eserinin okunmasını umması ve icracılardan dua talep etmesi; yüz yılların, ırkların, coğrafyaların ve haritaların sözün bedeni olan yazı ile aşılabilirdiğini; yazının bu sayılanlara üstün geldiğini; can taşıyan yazının da bazen doğacağı zamanı bekleyen bir cenine, lambasında kıvranan bir cine, hacamatı gözleyen kana, derinin altında sızmak için yol arayan irine, bir geyiğin göbek bağında topak olmuş kandan miske benzediğini; kılınan bir duanın, destanın müellifi ile onun bir okuyucusu ve yayıcısı arasında bir hazine olabileceğini öğrettiği gibi.

yardım isterler ve Allah'a sığınır. Dua ve şefaate dilemenin yanında kendilerinin ve yavrularının hayatta kalabilmeleri için de mücadele ederler.

"*Geyik Destanı*"nda anne geyik sahneye çıkar çıkmaz, Hz. Peygamber'i davasında doğrular, şüphesiz onun bir resul olduğunu söyler. Allah adını dile getirir. Hz. Peygamber'in mucizelerini açıklar. Tanrıyı birler. Hz. Peygamber'i tanımayacakları korkutur. Ona inanacakları da müjdeliler.

Hz. Peygamber

İncelediğimiz "*Geyik Destanı*"nda ve dönemin diğer dinî tahkiyeli metinlerinde sıklıkla kullanılan terimlerin başında "resul" gelir. Resul'de mesaj, mesajı gönderen, şahadet, örneklik, davet ve misyon söz konusudur.

Destanın başlangıç anında Hz. Peygamber, mescitte sahabesiyle sohbet etmektedir. Peygamberlik vazifesi olarak batılı ifşa ettiğinden küffarın öfkelerini üzerine çekmiştir.

"*Geyik Destanı*"nda anlatıcının ve geyiğin tasvir ederken şefaate yönünü vurguladığı Hz. Peygamber, öncelikle ay yüzlüdür. Hz. Peygamber, Ölümden sonraki diriliş ve din gününde, mizanın kurulduğu mahşer meydanında, herkesin nefsim dediği günde Allah'tan ümmetinin bağışlanmasını, cehennemden azat edilmesini dileyecektir.

Destanda kitle psikolojisini gözetken Hz. Peygamber, öfkeli kırk atlı kâfirin dertlerini ve niyetlerini öğrenmek üzere liderlerinin söz almasını, ileri gelmesini buyurur; teenni ile hareket etmeyi ve karşısındakini dinlemeyi; mucizelerin de ancak muhatabın İslam olması için birer vesile olabileceğini; küfrün bir, İslam'ın da diğer bir millet olduğunu sözleri ve yaşantısıyla göstermiş olur. Davetçi geyikten de ilk söz olarak, yeri göğü yaratanı söylemesini ister.

Hz. Ömer ve Hz. Ali

"*Muhammed Allah'ın resulüdür; beraberinde olanlar küffara karşı şiddetli, kendi aralarında ise çok merhametlidirler...*" sözleri ile başlayan ayette özellikleri sayılan sahabeden, o an Hz. Peygamber'in yanında bulunan iki isim Hz. Ömer ve Hz. Ali, haddini aşan bu kırk kâfiri alaşağı etmek için müsaade isterler.

"*Eğer o (Hz. Peygamber) birçok işte size uyacak olsaydı, gerçekten sıkıntıya düşerdiniz...*"; "*(Ey Muhammed) Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi.*" ikazlarının muhatabı "*uswetun hasene*" Hz. Peygamber ise destanda Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin bu isteklerine karşılık; hele bir soralım, ne derler; belki de hüküm-ferma olup hidayet bulurlar; mucizeler görüp müslüman olurlar, cevabını vermektedir.

Kırk Atlı

Kırk kâfir avcı süvari, "*Hak geldi batıl zail oldu.*" mesajını yaymakla, halkın içinde atalarının dinine batıl diyen Hz. Peygamber'i hesap sormak üzere aramaktadır. Bunlar kendilerini de doğru yol üzerinde bilmektedirler. Sahabeyi öfkeliendiren "yalan dava" iddialarını hiddet ile tekrar eden kırk atlı, başlangıçta söz dinlememeye ve söz etmemeye, sükûn bulmak için geçip oturmamaya kararlı gözükmektedir.

Yabandan gelmiş bu kırk atlı; dost-düşman, kâfir-müslüman, hatta onun canına bile kastedenlerin "*Muhammed'ül Emin*" dediği Hz. Peygamber'den, eğer sözünde eğrilik yoksa Peygamberlik iddiasını apaçık göstermesini isterler.

Daha öykünün başında, hayra erecekleri ümit edilen kırk heybetli süvari; bir yandan tehditkâr, öfkeli, sorgulayıcı, yargılayıcı hatta küstah kişiler olarak gösterilirken bir yandan da saf tutup, mescide yanaşacak, Hz. Peygamber'in de aralarında bulunduğu cemaate selam verecek kadar edep ve adaptan nasipli insanlar olarak tasvir edilirler. Anlatımın sonunda hakikatin sırrına erince geyiği özgür bırakırlar, tamudan da azat olurlar.

Allah ve Cebrail

Kendisi hakkında kullarına, "*Allah'a firar edin. O, konuşmakta olduğunuz gibi gerçektir.*" demiş olan Allah, destanda olan biteni işitmekte, görmektedir. Öykünün sonunda da duaya asıl

kurtarıcı olarak icabet edip, düştüğü tuzakta kendisine acz içinde yalvaran geyiği kurtarması ve Hz. Peygamber'e ulaştırması için Cebrail'e emir vermektedir.

Ebû Zerr'in Destan Kişiliği

Şimdiye kadar okuduklarımız destanın hakikatleri, bir de tarihin destan olmuş menkıbevi kahramanları var. “*Geyik Destanı*”nda anlatılan vakanın bir benzeri, İslam tarihinde sahabeden Cundub bin Cunâda Ebû Zerr-i Ğıfarî için de anlatılmaktadır. Ve muhtemelen “*Geyik Destanı*” mesnevisi ve Ebû Zerr menkıbesi, birbirlerini kurguları itibariyle beslemişlerdir.

Hz. Peygamber'in, kendisi hakkında “Mesih'ül İslam” dediği Ebû Zerr, ilim deryası, zahit ve sözün pek çok anlamıyla “garip” bir sahabe, destansı bir karakterdir. Müslüman olur olmaz, dinini açığa vurup Hakk'a çağırın ve bu yüzden de linçe maruz kalan davetçi Ebû Zerr'in İslam medeniyetinde yaygınlaşmış bugünkü selamlaşmanın başlatıcısı olduğu da söylenir.³

Ebû Zerr'i konu alan ve konumuzla ilgili destansı rivayette ise vaktiyle, iki gencin, babalarının katili bir başka genci kollarından tutup mahkeme edilmek üzere, Hz. Ömer'e getirdikleri söylenir. Mahkemenin neticesinde esir genç, ölüme mahkûm edilir. Karara razı olduğunu bildiren genç, bir son arzu olarak, evine dönüp babasının vasiyetini yerine getirmek üzere kendisine üç gün müsaade edilmesini ister. Babası, bir kısmı kendisine, bir kısmı da küçük kardeşine ait olmak üzere, gence para bırakmış; gençten, kardeşinin payını, o büyüyünceye kadar da muhafaza etmesini istemiştir. O paraları, kimsenin bilmediği bir yere gömdüğünü söyleyen genç, Hz. Ömer'den “yetim hakkının zayi olmaması için” paraları çıkarıp birisine vermesi, sonra geri gelip teslim olması için müsaade ister. Hz. Ömer, ondan kendisine bir kefil göstermesini ister. Genç, orada bulunanların yüzüne dikkatlice bakıp Ebû Zerr'i gösterir; onun kendisine kefil olacağını söyler. Ebû Zerr, teklifi kabul eder. Esir serbest bırakılır. Aradan üç gün geçer. Genç henüz dönmemiştir. Babaları öldürülmüş olan iki genç, kefil olduğu için Ebû Zerr'in cezalandırılmasını talep eder. Ebû Zerr, gencin gelmemesi hâlinde hükme rıza göstereceğini fakat kararlaştırılan vaktin dolması için beklenilmesini ister. Vakit gelir, cezanın infazı için Ebû Zerr, öne çıkar. Tam o sıra da genç de geri gelir. Geciktiği için özür diler. Parayı bulup “dayısına” teslim ettiğini, kardeşini de ona emanet ettiğini, mesafenin uzaklığından ötürü de ancak dönebildiğini söyler.

Genç, öldürüleceğini bile bile geri gelmesine şaşan etraftakilere de “*Mert olan hakiki müslüman sözünde durur. Arkamdan, 'Artık dünyada sözünde duran kalmadı.' dedirtmem.*” şeklinde karşılık verir.

Ebû Zerr ise tanımadığı birisine hayatı pahasına nasıl kefil olduğunu soranlara; gencin bana güvenip, “*Bu bana kefil olur.*” teklifini reddetmeyi insanlığa, mürüvete sığdıramadım; “*Âlemde fazilet, iyilik kalmamış, dedirtmem.*” sözleriyle yanıt verir.

Olan biteni izleyen maktul yakınları da büyük sahneyi, “*Biz de dünyada kerem sahibi, cömert kalmadı dedirtmeyiz. Allah rızası için, davamızdan vazgeçtik, ölenin varisleri olarak afettik.*” diyerek tamamlarlar.⁴

İslam tarihinde yer bulmuş Ebû Zerr menkıbesindeki nüve olayın Kirdeci Ali'nin “*Geyik Destanı*” ile benzerliği kadar iki anlatının da değer eğitiminde kardeşliğe dönük yönü ve aile yapısında kadın tarafına, kadının erkek kardeşi üzerinden yapılan vurgu dikkate değerdir. Gerek biyolojik kardeşlik gerek inanç dairesindeki kardeşlik, İslam toplumlarında önemsenen değer ve bağların başında gelir. Bu noktada Doğu toplumlarında amcalık müessesesi ve ailenin erkek tarafından kaynaklanan bağlarına dönük yanlış bir algı da izaha muhtaçtır. Hz. Peygamber'in “*Erkek çocuklarınızı seviniz!*” sözünün devamı “*Kız çocukları kendini zaten sevdirir.*” şeklindedir. İslam medeniyetinde, dayı müessesesine ayrı bir önem verilmesine de bu açıdan yaklaşılabılır. Olumsuz örnekler her ne kadar çok ve dikkat çekici olsa da sahipsiz veya zor durumda kalan aileleri koruyup

³ *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, C. 4, Eskişehir, 1997.

⁴ *Sahabiler Ansiklopedisi*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2010.

kollamada amca tarafı, önemli roller üstlenmektedir. Ailenin bu kanadı bir yandan özdeyişler ve darbimesellerle sürekli uyarılırken bir yandan da kızlar için kardeşlerin, çocuklar için dayıların önemi hatırdada tutulmuş olur. Dil, din ve gelenek böylece bu öğretiyi devam ettirir. Kız çocuklarının evlilik bağından sonra da korunup gözetilmesini sağlar.

Destanda Duygu-İnanç Eğitimi ve Kardeşlik

Toplumun masal ve animasyon ihtiyacına cevap veren “*Geyik Destanı*” gibi dinî halk hikâyelerinde pek çok açıdan duygu ve inanç eğitimi de söz konusudur. Anlatının hemen başında mescit adabından ve mescidin işlevinden söz edilmiş olur; anlatıcı, son sözlerinde de Hz. Peygamber’in adını anarak dinleyicilere “salavat” veririr. Kâfirlere ve inananlara, cenneti ve cehennemi hatırlatan geyik; dinin, korku ve ümit dengesi olduğunu tebliğ eder. Hakikatte geyik, *Kitap*’tan konuşmaktadır. Hz. Peygamber’in bütün insanlığa gönderilmiş bir Resul olduğunu, Tanrı’nın “*Ey ehl-i kitap, peygamberlerin aralarının kesildiği bir zamanda size Resulümüz geldi; hakikatleri açıklıyor. ‘bize müjdecî ve uyarıcı gelmedi.’ demeyesiniz diye işte size bir müjdecî, hem de uyarıcı bir peygamber geldi. Allah her şeye kadirdir.*” buyruğunu ilan etmektedir.

İslam davetçisi geyik, Allah’ın var, fert ve bir olduğunu; Hz. Peygamber’in bütün dertliler deva, bütün ümmete kurtuluş ümidi olduğunu hatırlatmaktadır. Çin ilinden çıkıp Mekke’ye yönelmekle dinin bir arayış, yol, hicret ve dinamizm olduğunu; ancak küfrü terk ile müslüman olduğunu, Hz. Peygamber’e giden yolun meşakkatli, küffarın tuzaklarıyla ve imtihanlarla çevrili olduğunu göstermektedir.

Sahabenin “*Anam, babam sana feda olsun!*” nidası da destanda yavru geyiklerin dilinde “*(...) südüün oldı haram / (...) Resule canımız kurban virelüm*” sözleriyle yankılanmaktadır.

Bir geyiğin dile gelmesi, her canlı türünün bir ümmete, her varlık unsurunun bir âleme mensup olduğunu hatırlatmaktadır.⁵ Destan boyunca merhamet, sevgi, tahammül, doğruluk gibi duygu ve değerler de aşılıyor. Nihai sığınağın ve hidayet kaynağının da yaratan sıfatlı Allah olduğu öğretilmektedir.

“*Geyik Destanı*”nda “*Güvercin Destanı*”nda olduğu gibi temel dinî ve duygusal öğreti ise “kardeşlik/uhuvet” üzerinedir. Ahde vefa, güvene layık olmak, güvenilebilmek, dahası güvenilebilmek; fedakârlık ve diğer duygular, değerler hep kardeşlik öğretisini pekiştirmek üzere işlenmiştir. Destanda geyiğin özgürlüğüne karşılık, “*Geyüğümüz gelmez ise yâ Nebî / Şöyle bil kim öldürürüz biz seni*” diyecek olan küffara, “*Ya bendâr olayın kılun kabul / Gelmez ise bahâsın benden alın*” diyen Hz. Peygamber; kendisi ile ilgili rivayette camî pahasına, idama mahkûm tanımadığı birisinin yerine kendini rehin verebilen Ebû Zerr, arkadaşlığa, dostluğa veya bir tek soy birliğine dayanan bir bağı değil; inançla filizlenen kardeşliğe örnek olurlar.

İnananların birbirine haset ve buğz etmemesini, sırt çevirip küsmemesini; birbirleriyle ilişkilerini kesmemesini isteyen Hz. Peygamber’in; Tanrı’ya kul ve inanana kardeş olmayı birlikte öğütlediği “*künû ‘ibadallahî ixwânen...*” tavsiyesi böylece, İslam medeniyetinde emir telakki edilmiştir. Destanımızın kahramanı geyik de “*Kardaşı yavru kâlanda bîmecal*” diyeceği Hz. Peygamber’e, vaktiyle yeni dini öğrenip son peygambere uymak arzusuyla memleketlerini terk edip Mekke’yi yol tutan Ebû Zerr-i Ğıfarî gibi, Selman-ı Farisî gibi, Cabân-el Kurdî gibi, Süheyb-i Rûmî gibi, son dinin ilk şehit kadını Sümeyye gibi, çocuklarını, kocasını ve babasını şehit verdiği Uhut meydanında “*Peygamber nerede!*” diye haykıran Sümeyra ve daha niceleri gibi kardeş olmayı

⁵ Muhakeme yeteneği bir üstünlüğün, muhakeme işi de bir üst makamın göstergesi olarak kabul edilebilir. Hz. Süleyman kıssasında “*Ey karıncalar! Yuvalarınıza giriniz! Süleyman ve orduları farkına varmadan sizi ezmesin.*” diyen karınca, arkadaşlarına Süleyman’ın ordusuna karşı temkinli olmalarını, yollarından çekilmelerini söyler. Karıncanın bu sözlerinden, Hz. Süleyman’ı tebessüm ettirecek manada, insanoğlunun olası cahilliğine bir gönderme de sezilmektedir.

dilemektedir. Kardeşliğin ve kimsesizliğin ne olduğunu geyicek iyi bilmektedir. Kardeş yürek yağdır. Kardeşsizlik de yürek yağı eritir. Kardeşsiz olanın hâli, nice; boynu, bükük olur.

Bir değer ve duygu olan uhuvvetin gereği ise fedakârlıktır, vermektir. Söz konusu olan can bile olsa. Kazan kazan temelli, almak üzere vermek, boynunu kaşıtmak için muhatabının sırtını kaşımak veya bir tür ticaret ahlaki öğretisi değildir. Ahlakı Kur'an olan Hz. Peygamber'in tarifinde birini kardeş kılmak, ona zulmetmemek ve onu zulme teslim etmemektir; kardeşinin ihtiyacını yerine getirmektir; ondan ezayı gidermektir; ayıbını örtmektir.

Destan Metni

*Şöyle gördüm ki kitab içre Habib
Oturmuşdı mihrabına söykenüb
Ol Muhammed ki aya benzer yüzi
Yarın ol dileyiser Hak'dan bizi
Gördiler; karşudan kırk athu gelür
Kırkı dahi katı heybetlü gelür
(Gelüben) mescide yakın (oldılar)
Varuban mescidin önüne kondılar
Girdiler; Resul'e virdiler selam
Saf dutuban karşu (durdılar) tamam
Didiler ki, gösterin Muhammed'i
Ki bizüm dinimize batıl didi
Kimdir ol kim bu dine batıl diyen
(Halk) içinde yalan d'ava eyleyen
Ömer eydür; yâ Resul ben varayın
Turra ile kamusun kırayın
Ali eydür; yâ Resul ben varayın
Zülfikar'la kamusını kırayın
Resul eydür; yâ Ali bir görelüm
Ya ne dirler hem dahi (bir soralum)
Ola kim hükmime ferman olalar
Mucizat görüb müselman olalar
Resul eydür; ya nedir (dileginüz)
İlerü gelsün (bilelüm) beginüz
Anlar eydür; geçüben oturmazuz
Bir nefes karşunda (dahi) durmazuz
Bize peygamberligin eyle ayan
Ger yoğısa sözün içinde yalan
Vardı Resul, bir geyik bağı ata
Bağlamışlar şöyle kaldı ibrete
Tasmayıyla bağı ayağı başı
İlle sel sel olmuş akar göz yaşı
Resul eydür; çözün geyik söylesün
Benim peygamberliğim şerh eylesün
Ol kafir begi işiddi çün bunu
Gürler eydür; ne dimek olur yani
Tağ canavarı kaçan söyleyiser
Dedigini niçe şerh eyleyiser
Hiç kimesne kılmamışdı bu işi*

İş bu sözi söylemez uslu kişi
Âl ile geyükceğimiz alalar
Fiil ile bize cazuluk kılalar
Bizi diler milletine döndüre
Evimize dahi mahrum göndere
Kırk kişiyüz avlayuban dutmuşuz
Bu gice dahi yabanda yatmuşuz
Resul eydür; hele çözün siz anı
Söylesün yiri göği yaradanı
Şeşdiler geyügi geldi mahfile
Tanrının adını getürdi dile
(Virdi) Hak dil ol geyicek söyledi
Mustafa mucizatın şerh eyledi
Eydür; ey iki cihânın serveri
Hak Çalabın sevgili peygamberi
Tanrı birdür sen Resul'sin bîgüman
Yirde gökde işbu sütur oldı ayan
Yeri tamu yedigi zıkkım ola
Yüzi kara kokusu çirkin ola
(Bunda her kim ki) hak bilmişdür seni
Tamudan âzad olur anın canı
(Bunda her kim ki) seni hak bilmedi
Lâcerem hak rahmetini bulmadı
Gör (ki ben neyliyeyim) yâ Mustafa
Bu kara başım neler çekdi safa
Çin ilinden gelmişemdür ben ğarib
Ağlar idüm kardaşum yavı kılub
Mekke tağına gelüben kuz(u)ladum
İki kuzucak toğurdum gizledüm
Çıkdım ıdı taşraya ben otlayam
Sütlenüben kuzucuklara varam
Bu kafirler avlayuban dutdılar
Dutuban buğazıma ip dakdılar
Kaçamadum yoğıdı bende mecal
Kardaşın yavu kılanda bîmecal
Kişinin kardaşı yürek yağıdır
Kardaşsızlık yürek yağı eridir
Kardaşsız kişinin hali ne olur
Kamulardan yarlımı alçak olur
Şimdi erdi bana bir (günün) dahi
Neyliyem ol iki kuzcukuları
Yâ Resul bana benân ol bu gün
Yüregim derdine dermân ol bu gün
Kamu dertilere sendendür devâ
Bana dahi eylegil yâ Mustafa
Cümle ümmetine sendendür meded
Sana rahmet iden ol ferd ü ahad
Erişeyin ol iki kuzulara

Halimi haber vireyin anlara
Varayın anlar ile esenleşeyin
Anları hem hakka ısmarlayayın
İşidicek Resul'ün göyüندی özi
Yaşla doldu ol mubarek gözi
Resul eydur bunlara sözüüm tutun
Geyigi ya bana bağışlan ya satun
Ya bendâr olayın kılun kabul
Gelmez ise bahâsın benden alın
Bunlar eydür: nemiz eksik satalum
İllâ yâ bendâr olursan tutalum
Geyüğümüz gelmez ise yâ Nebî
Şöyle bil kim öldürürüz biz seni
Resul kavlı itdi geyügi saldılar
Kavli ikindüye degin kıldılar
Çıktı geyik ağlayu girdi yola
Vay ana ki kuzulardan ayrıla
Tağ taş dire dipe dimez geçer
Sanasun kim kanadı vardı uçar
Vardı eydür: ey iki kuzularum
Nice sorayın sizi zaif halüm
Gelinüz bir yüzünüzü göreyin
Karnınız acıkdı ise emzüreyin
Vay iki kuzular öksüz kaldınız
Şimden gerü atasız kaldınız
Kuzular eydür: ana noldu canın
Dün yogidi böyle haberin senin
Geyik eydür: kafire dutulmuşam
Tanrı Resulü'ni bendâr vermişem
Kuzular eydür: südüin oldı haram
Degiresin resule bizden selam
Ko bizi tağ içre olalum
Resule canımız kurban virelüm
Gelüben oraya yetiştiler
Anasıyla kuzular ağlaştılar
Geyik eydür: gideyin aradan
Kaydunuzu hem kayırsun yaradan
Çıkdı ağlayu geyük gitdi yola
Vay ana ki kuzulardan ayrıla
Tağ taş dere depe dimez geçer
Sanasın kim kanadı vardı uçar
Ol kafir bir adam var idi
Yoluna varın tuzak kurun didi
Gelüben tuzak kuruban gitdiler
Ol giyicegi tuzağa tutdular
Eydür: ey âlemlerin sırrın bilen
Cümle hakkın hali malum olan
Dertlüyem derman erişdür ya Hakîm

*Ben zaif halin bilürsin sen elim
Hiç gücüme gelmediler bu cefa
İlla yâ bendârim oldu Mustafa
Ol geyicik tuzak içine girdi
Hak tâ'âlâ Cebrail'e buyurdu
Tuzagıla geyügi getürdiler
Mustafa hazretine yetürdiler
Geldi geyik ortaya Allah didi
Gör halimi ya Resulullah didi
Mazur dutun siz benim geç kalduğum
Size malum olubdur nolduğum
Gördü kafirler geyigin nolduğum
Mustafa önünde özürlendigin
Saf oluban bir araya geldiler
Küfrü terk idüb müsliman oldılar
Öylelik yola geyügi gönderdiler
Küfrü koyub din ü iman buldılar
Tâ bunda hatm oldu bu mucizat
Mustafa'nın ruhuna vir salavat
Okuyanı dinleyeni yazanı
Rahmetinle yarlığağıl ya Ğani
Bunu yazdım yadiğar olmak için
Okuyanlar bir dua kılmak için.*

Kaynakça

Aslan, Namık, “Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdecî Ali'ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâyeye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları)” Erciyes Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Dergisi S.20, Kayseri, 2006.

İslam Ansiklopedisi, MEB Yayınları, C. 4, Eskişehir, 1997.

Sahabiler Ansiklopedisi, Nesil Yayınları, İstanbul, 2010.